

Kristali - molekularni

- nemolekularni

- kovinski

- kovalentni

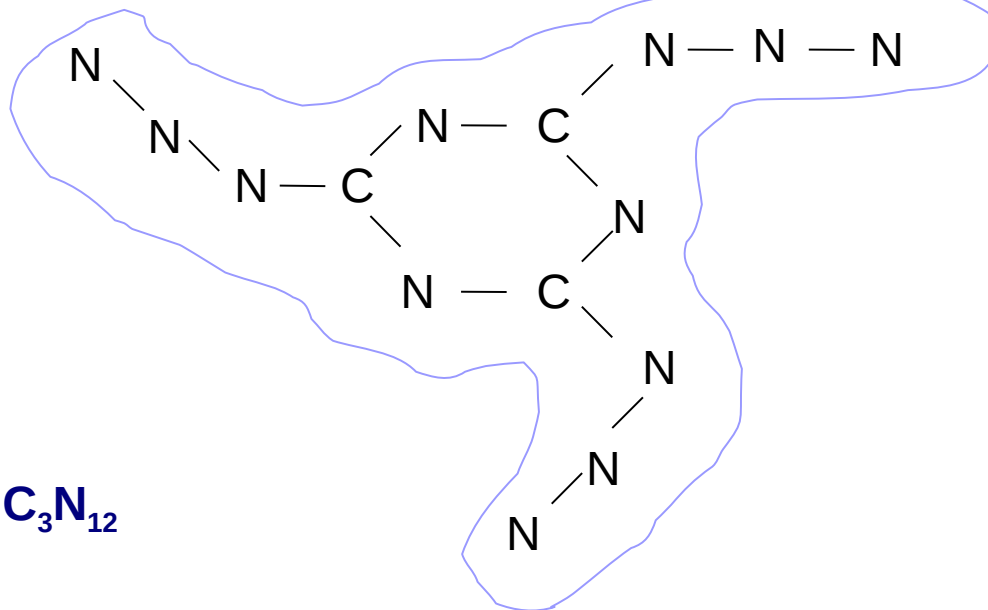
- ionski

Vezi v kristalih so najpogosteje hibridi med zgoraj naštetimi.

MOLEKULARNI KRISTALI

Molekularne kristale predstavljajo pravilno "zložene" molekule, v katerih so **kovalentne vezi**, bistveno močnejše od vezi, ki jih molekula lahko tvori navzven.

Molekularni kristali imajo **nizko trdoto in odpornost na delovanje zunanjih sil**, zlahka se razijo in poškodujejo, **so izolatorji in imajo nizko tališče**

Molekula C_3N_{12}

KOVINSKI KRISTALI

Vez med atomi z **nizko, vendar podobno elektronegativnostjo** je najpogosteje **kovinska**. Kovinska vez ni usmerjena.

Kovinski kristali imajo kristalno strukturo v kateri so atomi zloženi tako, da so **razdalje med njimi najmanjše** in:

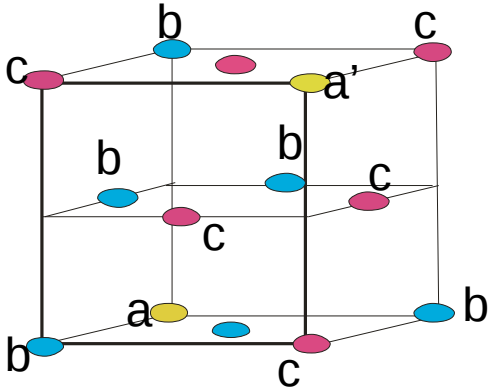
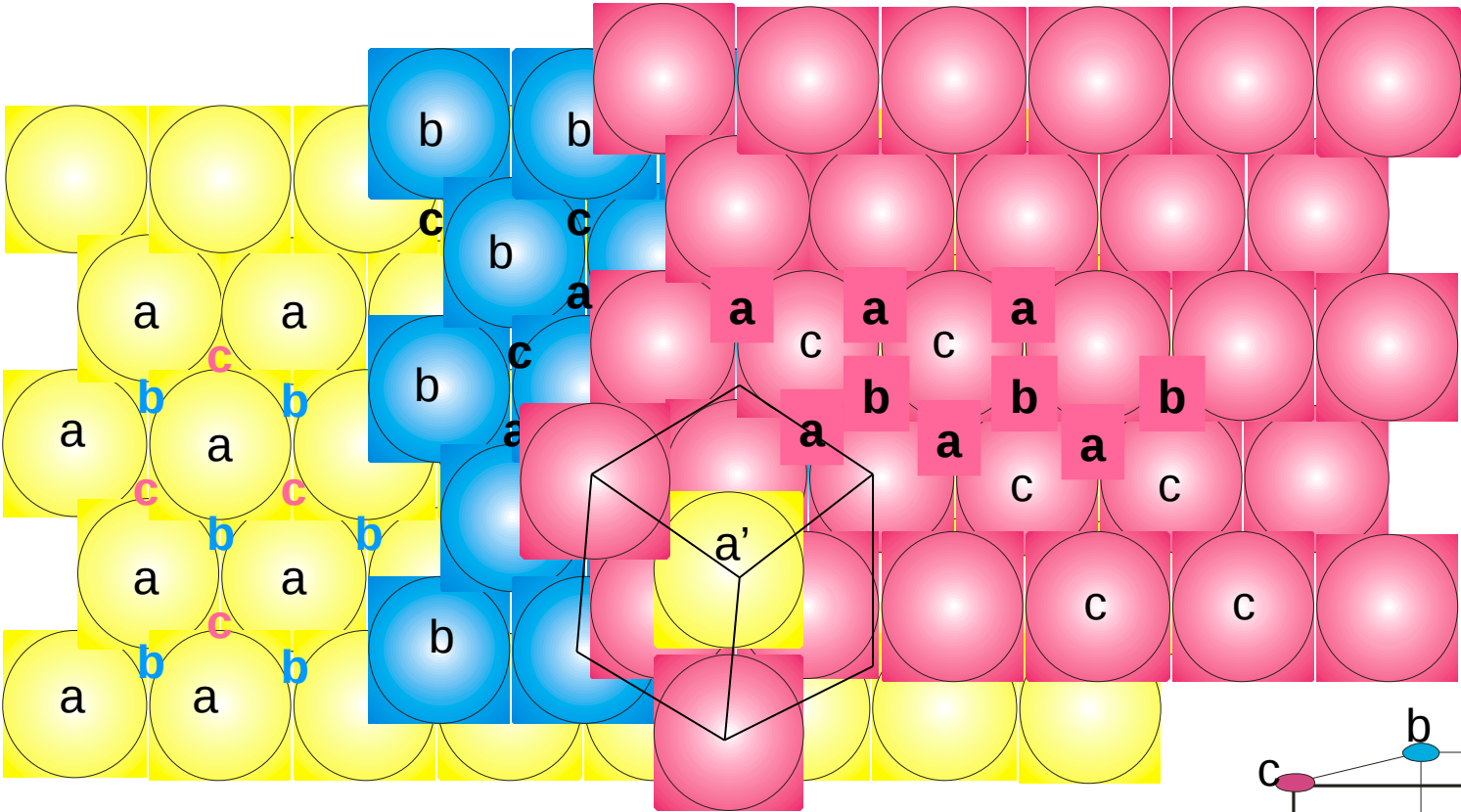
- 1) vsak atom se dotika 12 najbližjih sosednjih atomov
- 2) volumen praznin med atomi je minimalen

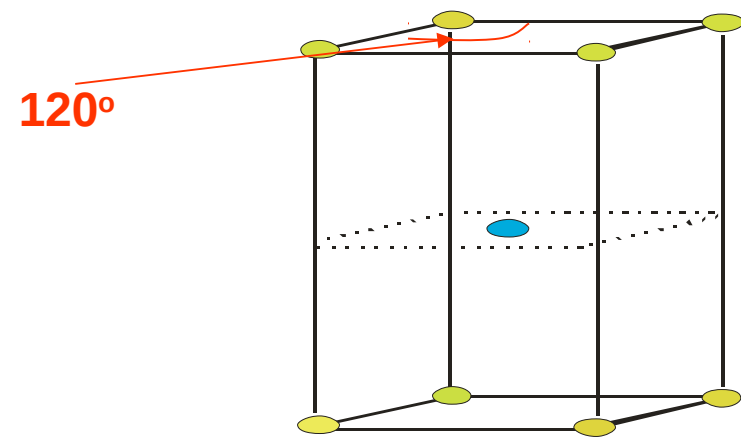
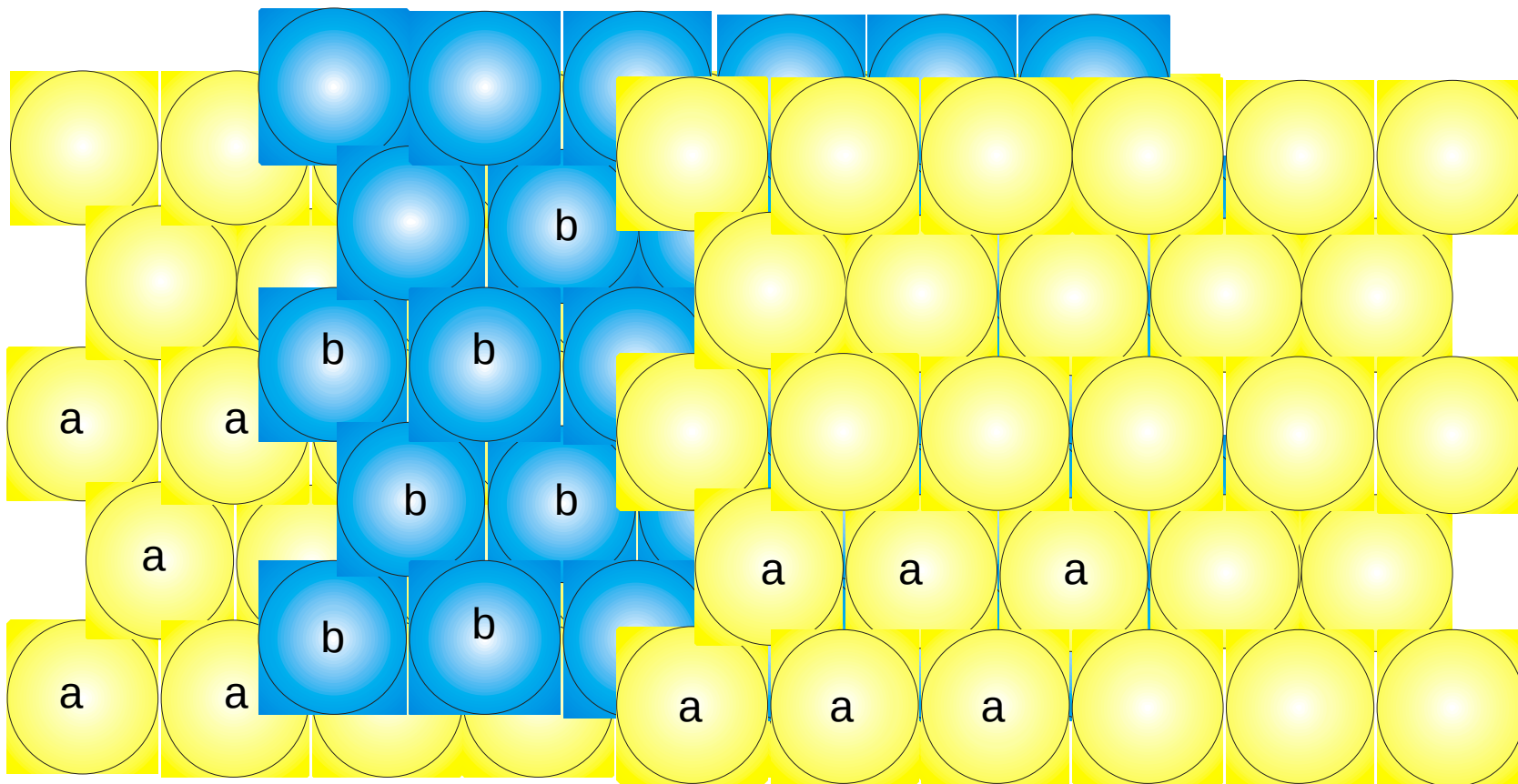
Pogoja sta enakovredna za zlog atomov z enakimi radiji.

GOSTI ZLOG

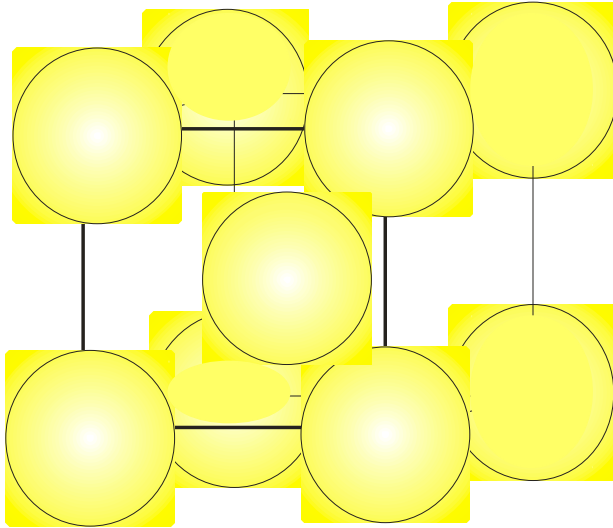
Razporeditev atomov v kovinskih kristalih najpogosteje ustreza **kubičnemu gostemu zlogu** (CubicClosestPacking), ki pripada prostorski grupi $F_{4/m}^{-3} 2/m$ ali **heksagonalnemu gostemu zlogu** (HexsagonalClosestPacking), ki pripada prostorski grupi $P_{63/m} 2/m 2/c$.

Zloga se ločita po načinu zamika plasti atomov.

TELESNO CENTRIRANE KUBIČNE STRUKTURE ($I 4/m -3 3/m = Im3m = O_h^5$)

V telesno centrirani kubični strukturi (BodyCenteredCubic) je **vsak atom obdan z osmimi sosednjimi atomi**. Zlog ni tako gost kot pri CCP ali HCP in ima nekoliko višji odstotek praznin med atomi.

Sposobnost snovi (elementa ali spojine) da **kristali v različnih strukturnih oblikah** imenujemo **polimorfizem**.

Različne strukturne tipe spojine pa **polimorfi** ali **polimorfne modifikacije**.

Alotropizem - polimorfizem elementov (modifikacije - alotropi)

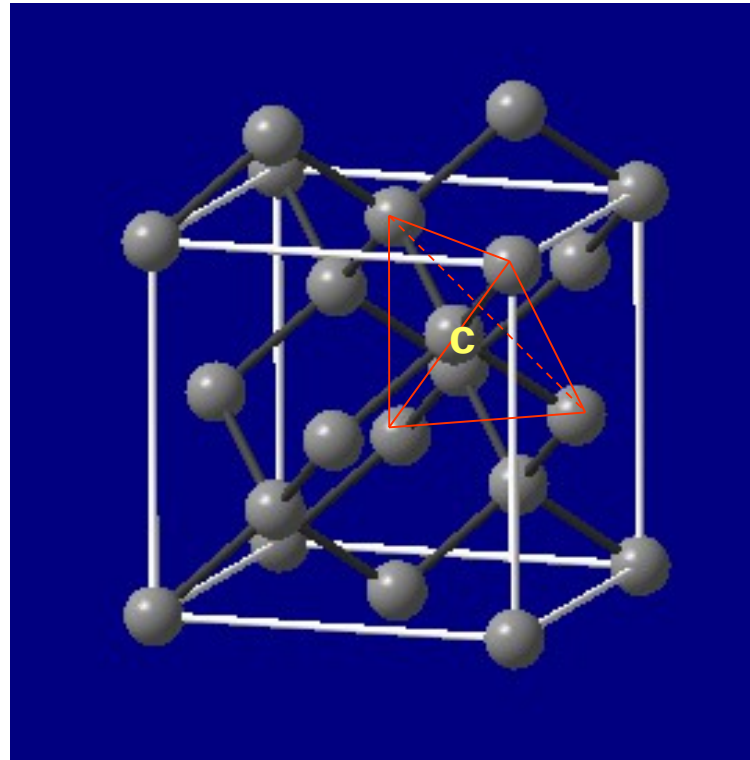
KOVALENTNI STRUKTURNI TIPI

V kovalentnih kristalih kovalentne vezi močno povezujejo sosednje atome. **Šibke vezi niso prisotne**. Kristal v celoti predstavlja molekulo velikanko.

Kovalentni kristali imajo visoko trdoto in visoko tališče. Usmerjena narava kovalentnih vezi ustreza strukturam z **nizkim koordinacijskim številom**, kar ima za posledico veliko medatomskega prostora in **nizko gostoto minerala**.

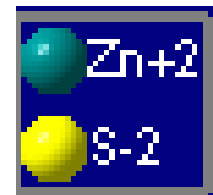
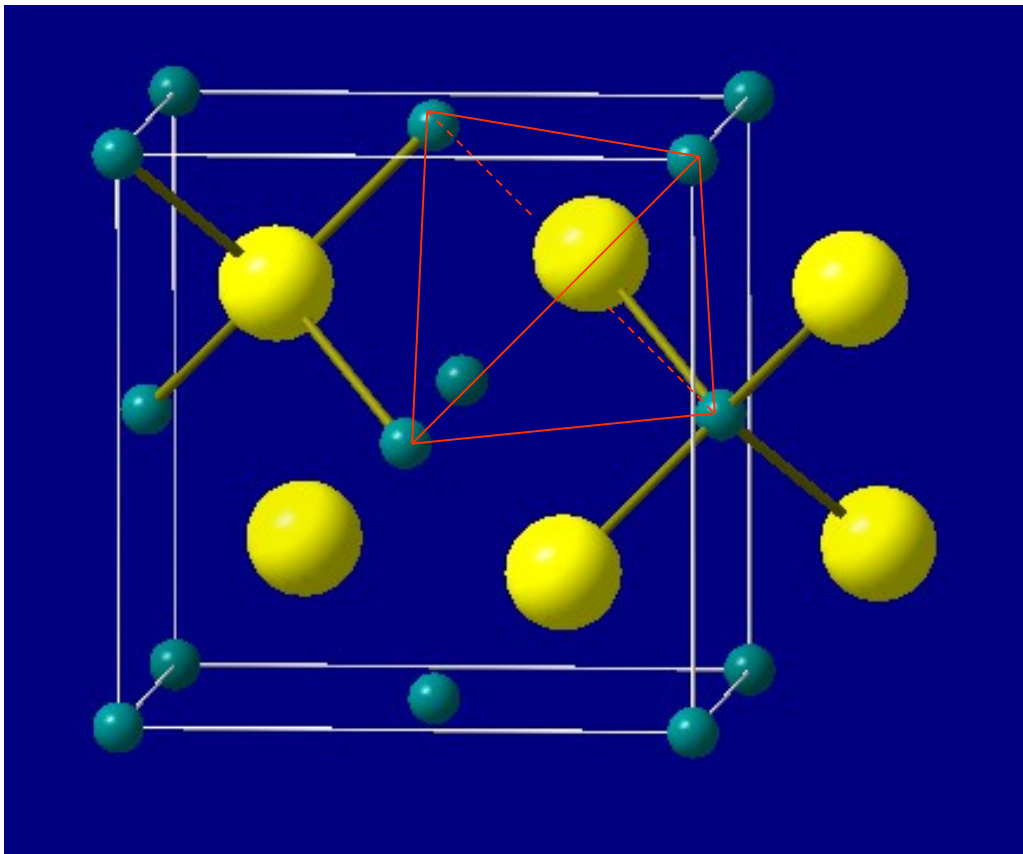
STRUKTURA DIAMANTA

($F 41/d -3 2/m = Fd3m = O_h^7$)

Atom c na zgornji sliki je tetraedrično koordiniran.
Koordinacijski polieder - polieder, ki ga definirajo veznice med
vsemi atomi, ki obkrožajo izbrani atom.

STRUKTURA SFALERITA ($F - 43m = T_d^2$)

Dva elementa, oba z visoko elektronegativnostjo in sposobnostjo tvorbe tetraedrično koordiniranih sp^3 orbital, lahko tvorita kristalno strukturo značilno za sfalerit (ZnS). Struktura je podobna diamantovi, z razliko da je v strukturi sfalerita atom enega elementa tetraedrično obdan z atomi drugega elementa. Strukturo sfalerita tvorita dve penetrirajoči ploskovno centrirani kubični prostorski celici, eno gradi S, drugo Zn.

Ena celica je zamaknjena glede na drugo za $1/4$ smeri a_1 , a_2 in a_3 .

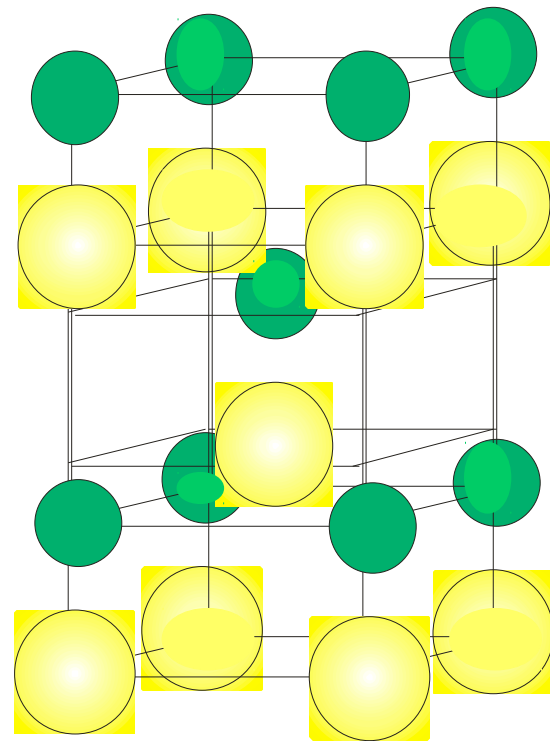
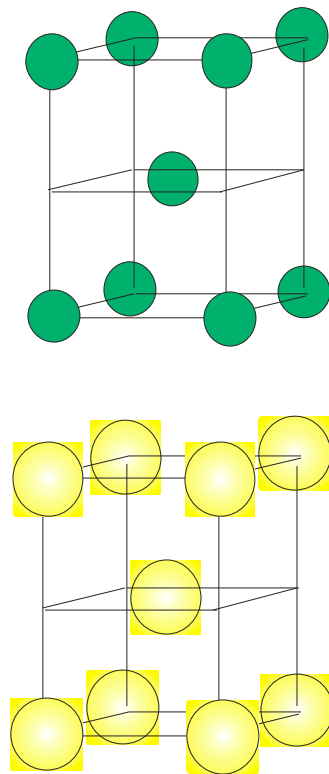
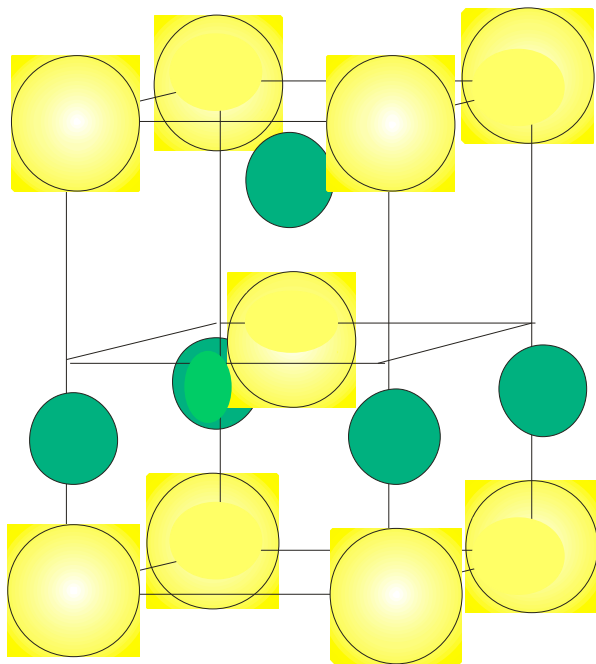

STRUKTURA WURTZITA ($P 63mc = C_{6v}^4$)

Spojina ZnS lahko kristali v kubični strukturi sfalerita ali v **heksagonalni strukturi wurtzita**.

V slednji je vsak atom cinka koordiniran s štirimi atomi žvepla in vsak atom žvepla tvori vezi s štirimi atomi cinka.

Strukturo wurtzita lahko predstavimo kot **dve interpenetrirajoči osnovni celici heksagonalnega gostega zloga od katerih ena leži neposredno nad drugo**.

Potencialna energija in tangentnost

V prvem približku ionsko kristalno strukturo sestavljajo relativno **veliki anioni v gostem zlogu** z manjšimi kationi, ki zapolnjujejo nekatere od intersticijskih praznin.

Taka struktura lahko sprejme le katione, ki so dovolj veliki, da intersticije v celoti zapolnijo in so **tangentni z ioni, ki jih obdajajo**. Na tak način je **potencialna energija rezultirajočega kristala najmanjša**.

Razmerje radijev in koordinacijski poliedri

Največje število velikih ionov (X), ki lahko obkroža in se hkrati dotika manjšega iona (A) je odvisno od razmerja njunih radijev RA/RX .

$$RA/RX = 1$$

$$1 > RA/RX > 0.73$$

$$0.73 > RA/RX > 0.414$$

$$0.414 > RA/RX > 0.225$$

$$0.225 > RA/RX > 0.155$$

$$RA/RX < 0.155$$

koord. št. = 12 (kubični ali heksagonalni gosti zlog)

koord. št. = 8 (v ogliščih kocke)

koord. št. = 6 (v ogliščih oktaedra)

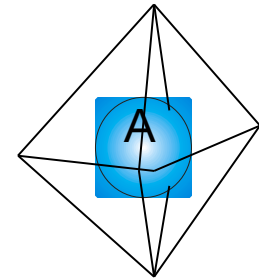
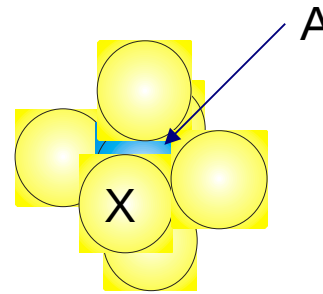
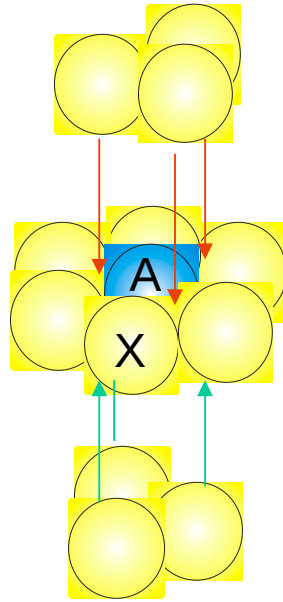
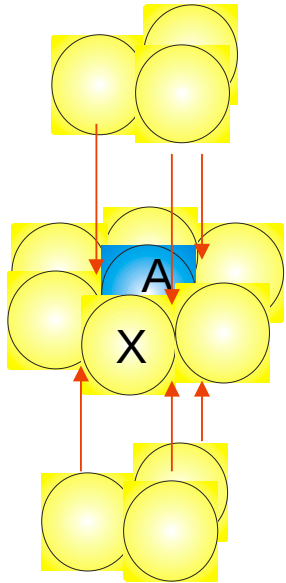
koord. št. = 4 (v ogliščih kvadrata)

koord. št. = 4 (v ogliščih tetraedra)

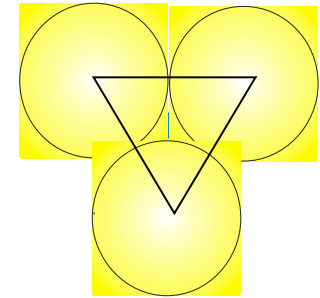
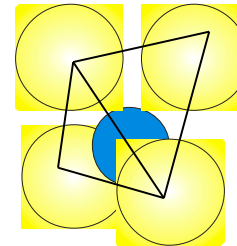
koord. št. = 3 (v ogliščih trikotnika)

koord. št. = 2 (linearno na nasprotnih straneh kationa)

RA/RX=1

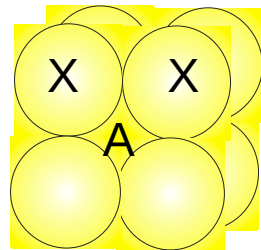
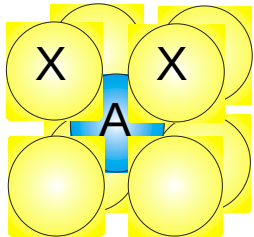

RA/RX=0.73-0.41

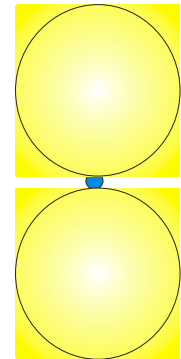

RA/RX=0.41-0.21

RA/RX=0.22-0.15

RA/RX manj od 0.15

Regularni koordinacijski poliedri (anioni ekvidistantni glede na kation)

Prvo Pauling-ovo pravilo

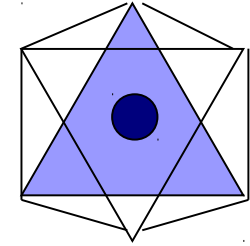
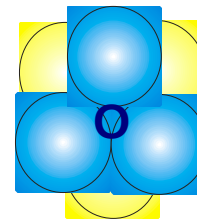
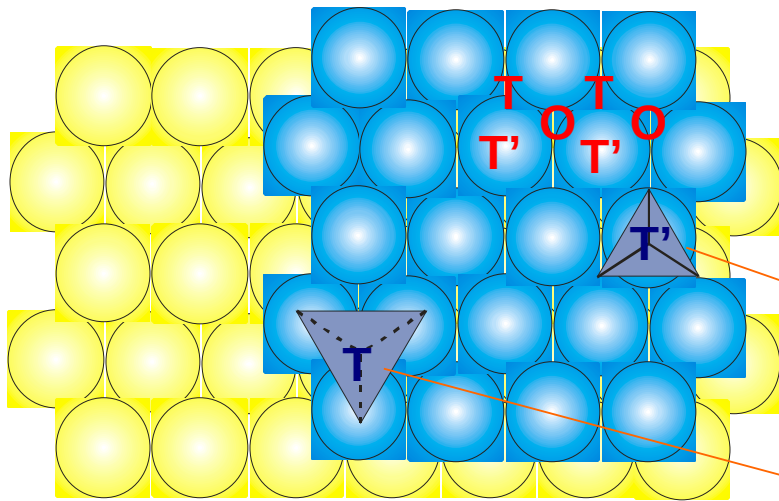
Koordinacijski polieder iz anionov se formira okoli vsakega kationa, pri čemer je razdalja kation-anion enaka vsoti radija karakterističnega zloga in razmerja radijev, ki določa tako naravo koordinacijskega poliedra kot koordinacijsko število kationa.

Intersticije v gostem zlogu

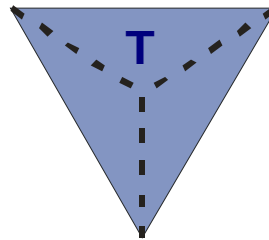
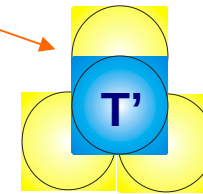
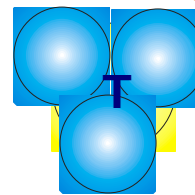
Tako v kubičnem kot tudi v heksagonalnem gostem zlogu, ki ju lahko predstavimo kot zaporedje plasti v gostem zlogu, nastajata dva tipa intersticij:

- 1) oktaedrične intersticije (lahko jih zapolni ion z oktaedrično koordinacijo)
- 2) tetraedrične intersticije (lahko jih zapolni ion s tetraedrično koordinacijo)

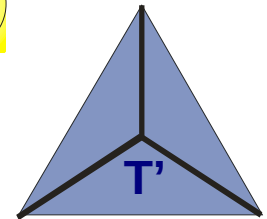
oktaedrična praznina – med obema plastema

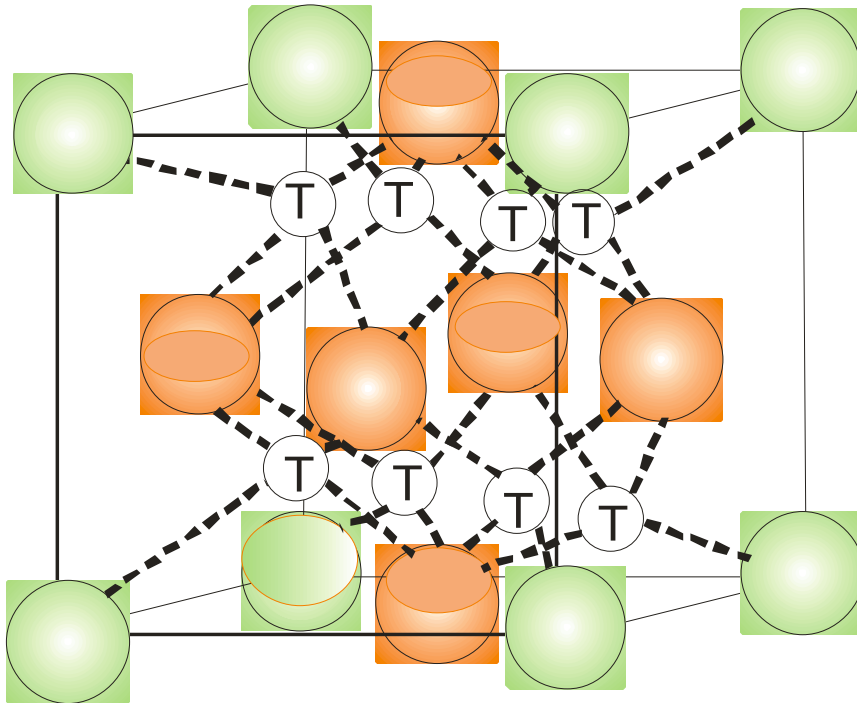
tetraedrični praznini

T-malo nad medplastno ravnino

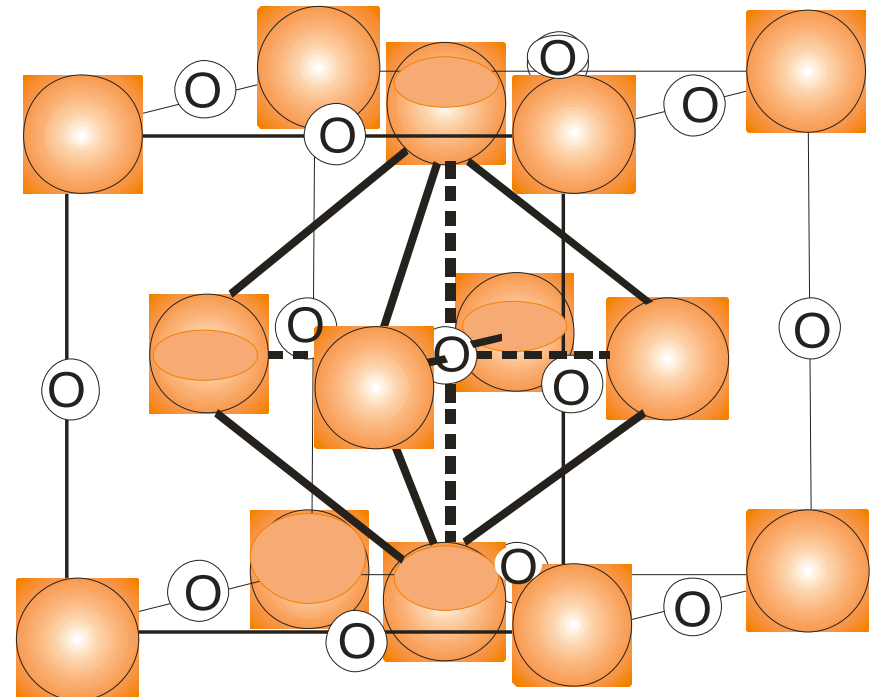

T'-malo pod medplastno ravnino

oktaedrske intersticije –
 -vsaki celici pripadajo **štiri**,
 $\frac{1}{4}$ vsake od 12 robnih in ena
 v središču.

osem tetraedrskih intersticij

Klasifikacija struktur (Lima-de-Faria)

J. Lima-de-Faria je l. 1965 postavil klasifikacijo struktur na osnovi **tipa zloga velikih ionov (X)** in **načina zapolnitve intersticij**.

X^c - kubični gosti zlog

X^h - heksagonalni gosti zlog

X^{sc} - preprosti (simple) kubični zlog

A^t - tetraedrična koordinacija

A^o - oktaedrična koordinacija

A^{cb} - koordinacija v ogliščih kocke

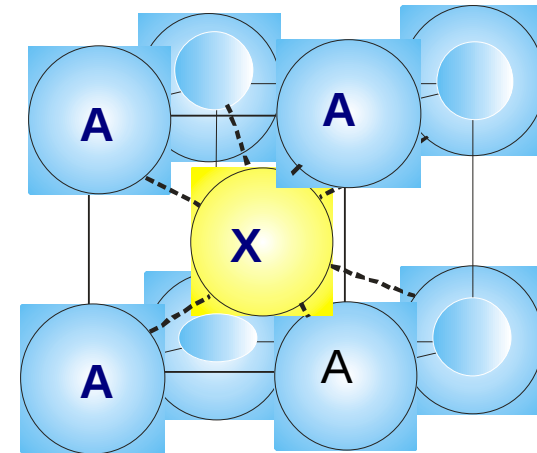
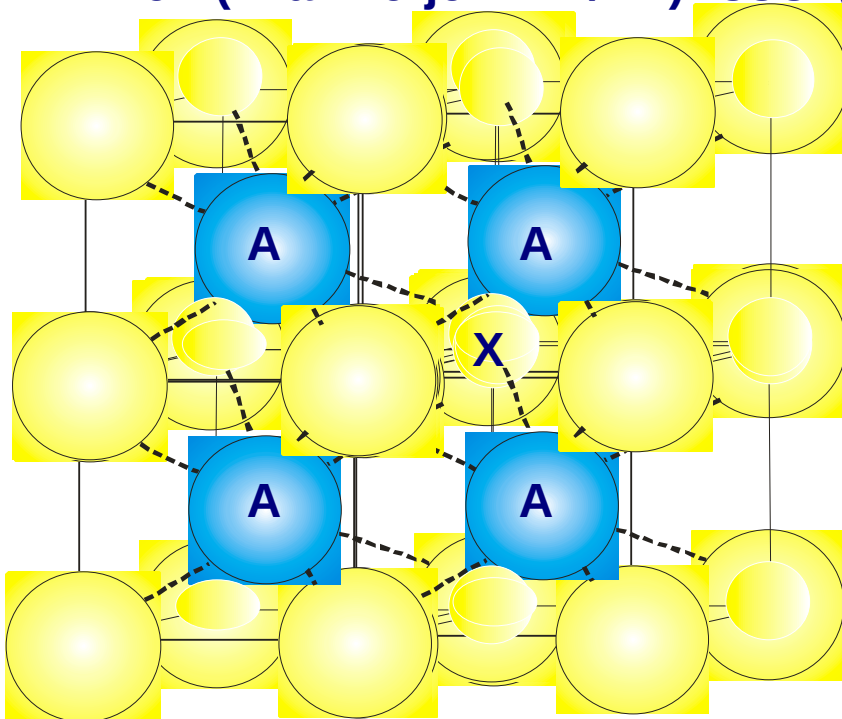
CsCl ali $A^{cb}X^{sc}$ struktura ($P 4/m -3 2/m = Pm3m = Oh1$)

Kristali v katerih je **naboj ionov A in X enak**, vendar z nasprotnim predznakom, vsebujejo enako število obojih in imajo **splošno formulo AX**.

Če je $RA/RX > 0.73$, je najugodnejša koordinacija **osmih X ionov okoli A iona**.

Taka koordinacija je dosežena, kadar zavzamejo **X ioni preprosti kubični zlog**, **A ioni pa se umestijo v relativno velike intersticije**.

Primeri (z razmerjem RA/RX): CsCl (0.92), NH₄Cl (0.79), CsBr (0.86), CsI (0.76)

NaCl (halit) ali $A^{\circ}X^{\circ}$ struktura ($F 4/m -3 2/m = Fm3m = O_h^5$)

Za razmerja RA/RX med 0.73 in 0.41 je najugodnejša oktaedrična koordinacija šestih X ionov okoli A iona.

Koordinacija je dosežena tako, da tvorijo X ioni kubični gosti zlog, manjši A ioni pa zasedajo oktaedrična mesta.

Kadar je razmerje RA/RX večje od 0.41 so A ioni dovolj veliki, da onemogočajo pravi gosti zlog X ionov.

Primeri (z razmerjem RA/RX):

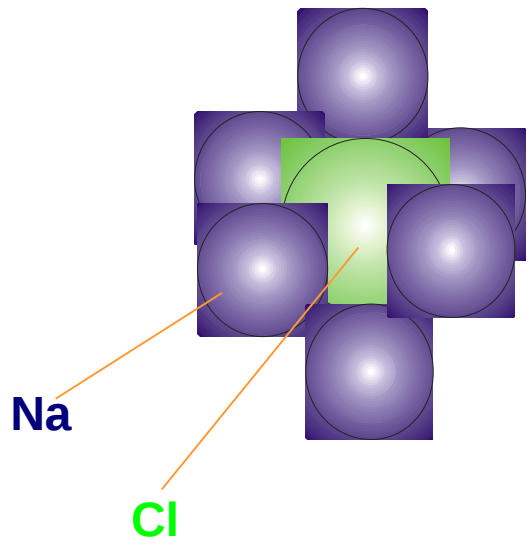
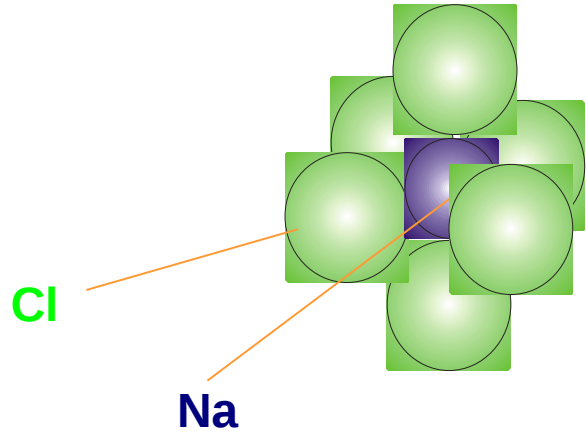
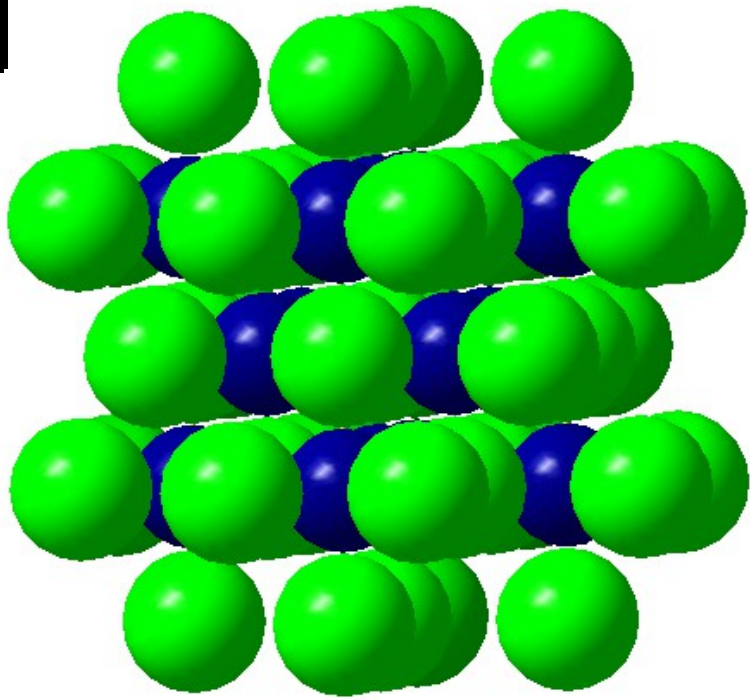
Haloidi: LiF(0.57), LiCl(0.42), LiBr(0.39), LiI(0.35), NaF(0.73), NaCl(0.54), NaBr(0.50), NaI(0.44), KF(1.00), KCl(0.73), KBr(0.68), KI(0.60), RbF(1.11), RbCl(0.81), RbBr(0.75), RbI(0.67), CsF(1.26), AgF(0.95), AgCl(0.70), AgBr(0.65)

Oksidi: MgO(0.47), CaO(0.71), SrO(0.80), BaO(0.96), VO(0.63), MnO(0.57), FeO(0.53), CoO(0.51), NiO(0.49)

Sulfidi: MgS(0.36), CaS(0.54), SrS(0.61), BaS(0.73), MnS(0.43), PbS(0.65)

Na+1
Cl-1

Ionska struktura bo stabilna dokler je vsota moči elektrostatskih vezi, ki dosega anion enaka njegovemu naboju.

elektrostatska vez - valenca kationa/koordinacijsko število kationa

NiAs (nikelin) ali $A^{\circ}X^h$ struktura (P 63/m 2/m 2/c = P63mmc = D_{6h}^4)

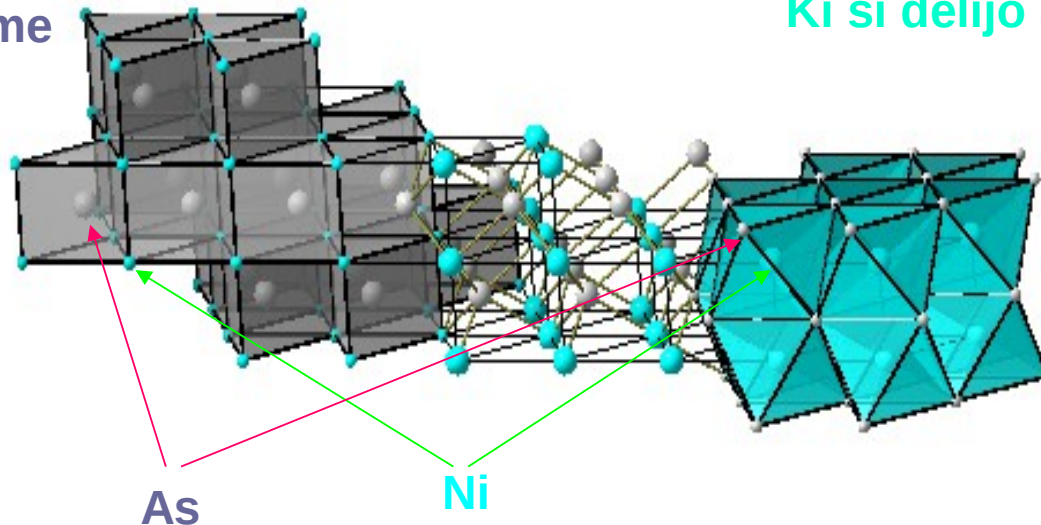
$A^{\circ}X^h$ strukturo zavzamejo spojine katerih vezi so večinoma kovinske.

V nikelinovi strukturi nikljevi atomi zapolnjujejo oktaedrske intersticije v heksagonalnem gostem zlogu arzenovih atomov.

Primeri: NiS (breithauptit), **FeS(pirotin)**, CoS, VS, in spojine, v katerih so prehodne kovine in Sn, Pb, As, Sb, Bi, Se ali Te.

As atomi-središče
trigonalne prizme

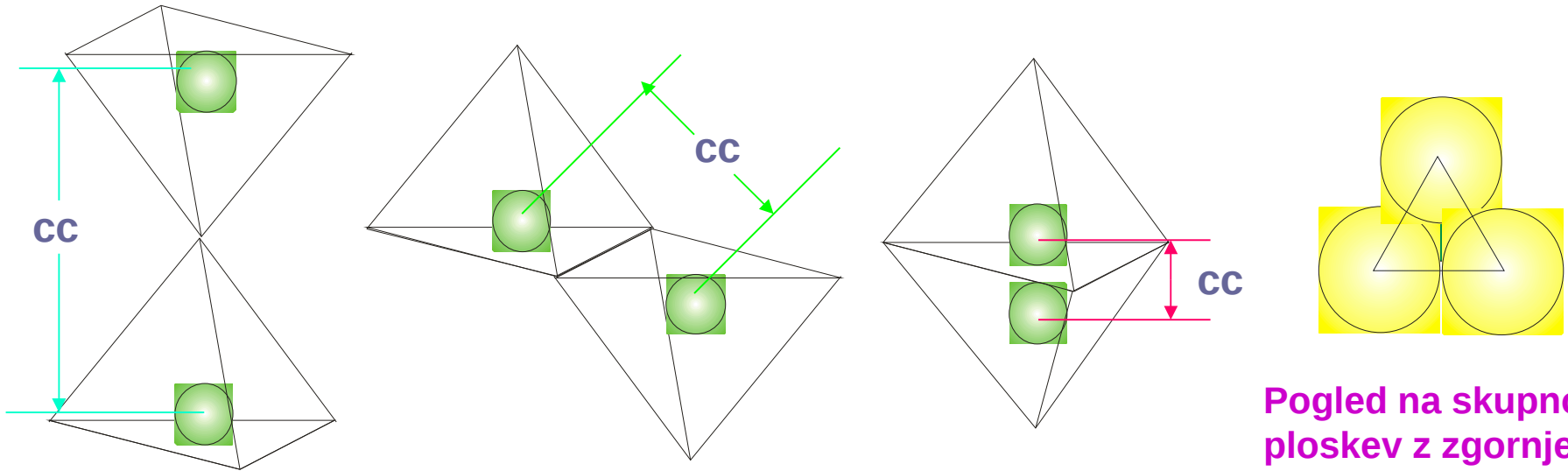
Ni atomi – središča oktaedrov,
Ki si delijo stranice

Tretje Paulin-govo pravilo

Prisotnost **skupnih robov**, še posebno pa **skupne ploskve dveh anionskih koordinacijskih poliedrov** v strukturi **zmanjšajo stabilnost ionske kristalne strukture**, še posebej kadar so kationi v anionskem poliedru:

- 1) z visokim nabojem,
- 2) nizkim koordinacijskim številom,
- 3) z razmerjem RA/RX blizu spodnje meje koordinacijskega poliedra.

Oglišča tetraedra zasedajo O^{2-} anioni, center pa Si^{4+} kation.
CC-razdalja med centroma Si^{4+} kationov.

Pogled na skupno ploskev z zgornjega kationa.

Odbojna sila deluje skozi praznino med anioni.

Četrto Pauling-ovo pravilo

V kristalu z različnimi kationi, tisti z visoko valenco in nizkim koordinacijskim številom težijo k strukturi, v kateri ne bi delili elementov koordinacijskih poliedrov.

Peto Pauling-ovo pravilo

Število različnih gradnikov kristala se minimizira. Kristali v svojo strukturo vključujejo čimmanjše število različnih osnovnih gradnikov.

A^tX^c in A^tX^h strukture

$RA/RX = 0.22-0.41$, A-50% tetraedrskih intersticij

A^tX^c (F -43m = T_d^2) - ZnS – sfalerit – vez bolj kovalentna

A^tX^h (P 63mc = C_{6v}^4) - ZnS – wurtzit – vez bolj kovalentna

Primeri A^tX^c : CuCl, CuBr, CuI, BeS, BeSe, BeTe, ZnS, ZnSe, ZnTe, CdS, CdSe, CdTe, AlP, AlAs, AlSb, GaP, GaAs, GaSb.

Primeri A^tX^h : BeO (bromelit), ZnO (cinkit), CdS (greenockit), CdSe, AlN, GaN, InN, MgTe.

V ionskih spojinah kjer je **naboj A dvakrat tolikšen kot naboj X** mora biti število X ionov dvakrat večje od števila A ionov. To je doseženo, kadar **A ioni zasedajo le 50% oktaedrskih ali 25% tetraedrskih intersticij v kubičnem ali heksagonalnem gostem zlogu X ionov.**

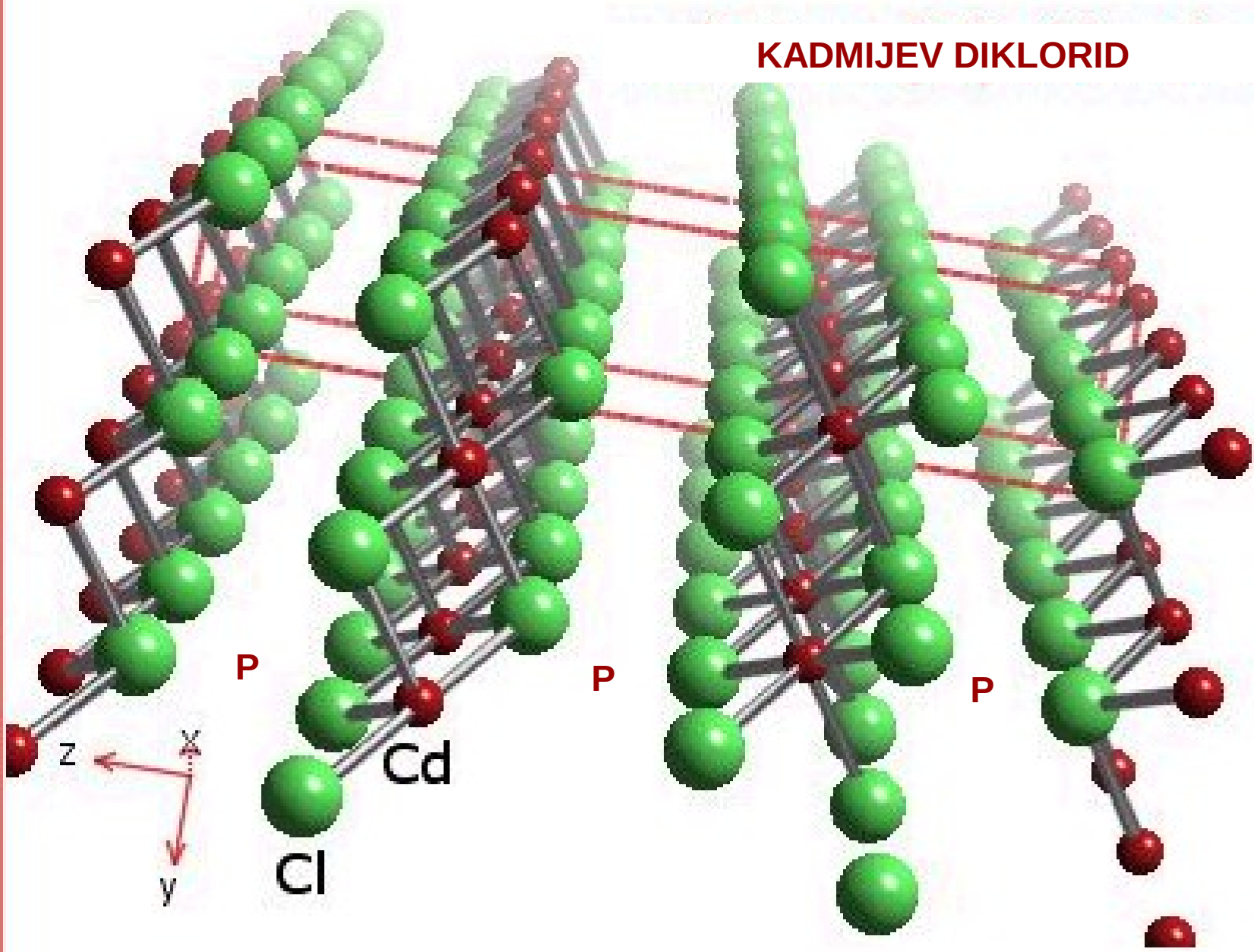
Lima-de-Farijevi simboli za te strukture so: A^oX₂^c, A^oX₂^h, A^tX₂^c, A^tX₂^h.

CdCl₂ ali A^oX₂^c struktura (R -3 2/m = R-3m = D_{3d}⁵)

Večji X (Cl) anioni zavzemajo kubični gosti zlog. Manjši A (Cd²⁺) kationi zasedajo le 50% oktaedrskih mest v ravninah pravokotnih na -3 os ploskovno centrirane kocke X ionov. Vzporedno ravninam Cd²⁺ ionov so ravnine praznih (nezasedenih) oktaedrskih intersticij.

Koordinacija je 6:3 (**šest X ionov obkroža A ion in trije A ioni obkrožajo X ion**). Cd-Cl vez predstavlja resonanco med ionsko in kovalentno vezjo, zato je razdalja vezi manjša od vsote ionskih radijev. Med Cl atomi sosednjih CdCl₂ ravnin delujejo Van der Waals-ove sile. Posledično ima dobro razkolnost vzporedno tem ravninam in višji koeficient termalnega raztezka pravokotno na te ravnine kot vzporedno z njimi.

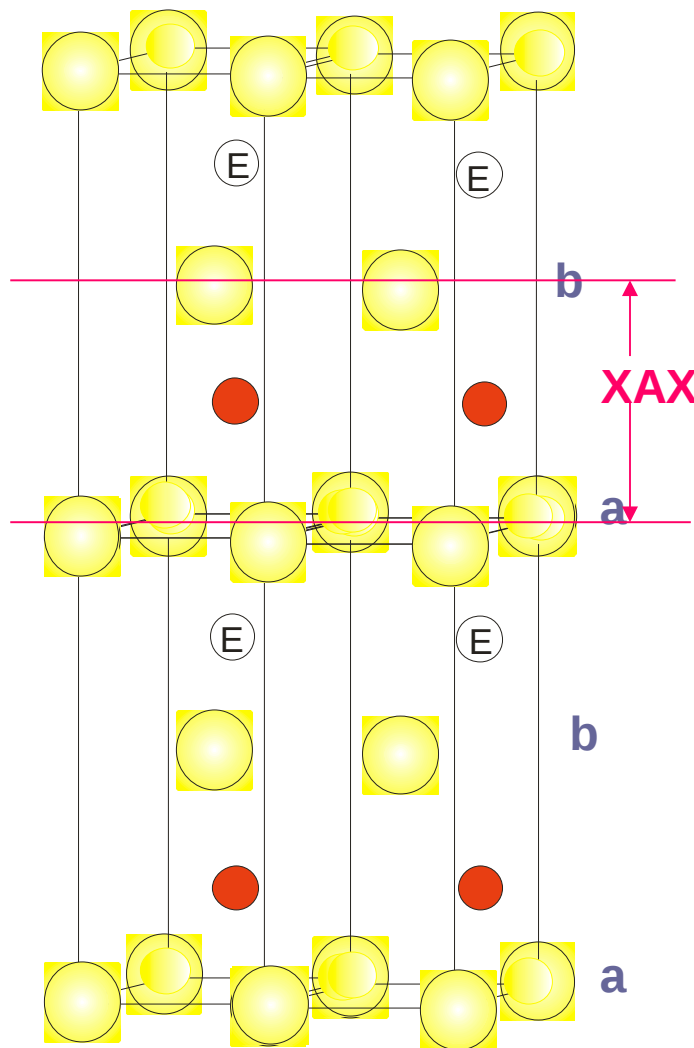
KADMIJEV DIKLORID

CdI_2 ali $A^oX_2^h$ struktura ($P-32/m1 = P-3m1 = D_{3d}^3$)

X (I-) ioni tvorijo heksagonalni gosti zlog, A (Cd^{2+}) ioni pa zasedajo le eno od dveh oktaedrskih mest. Vez med A in X ioni je ionska, med vzporednimi XAX ravninami pa delujejo Van der Waals-ove sile.

Posledično imajo kristali dobro razkolnost in preferirano rast ploskev vzporedno XAX ravninam.

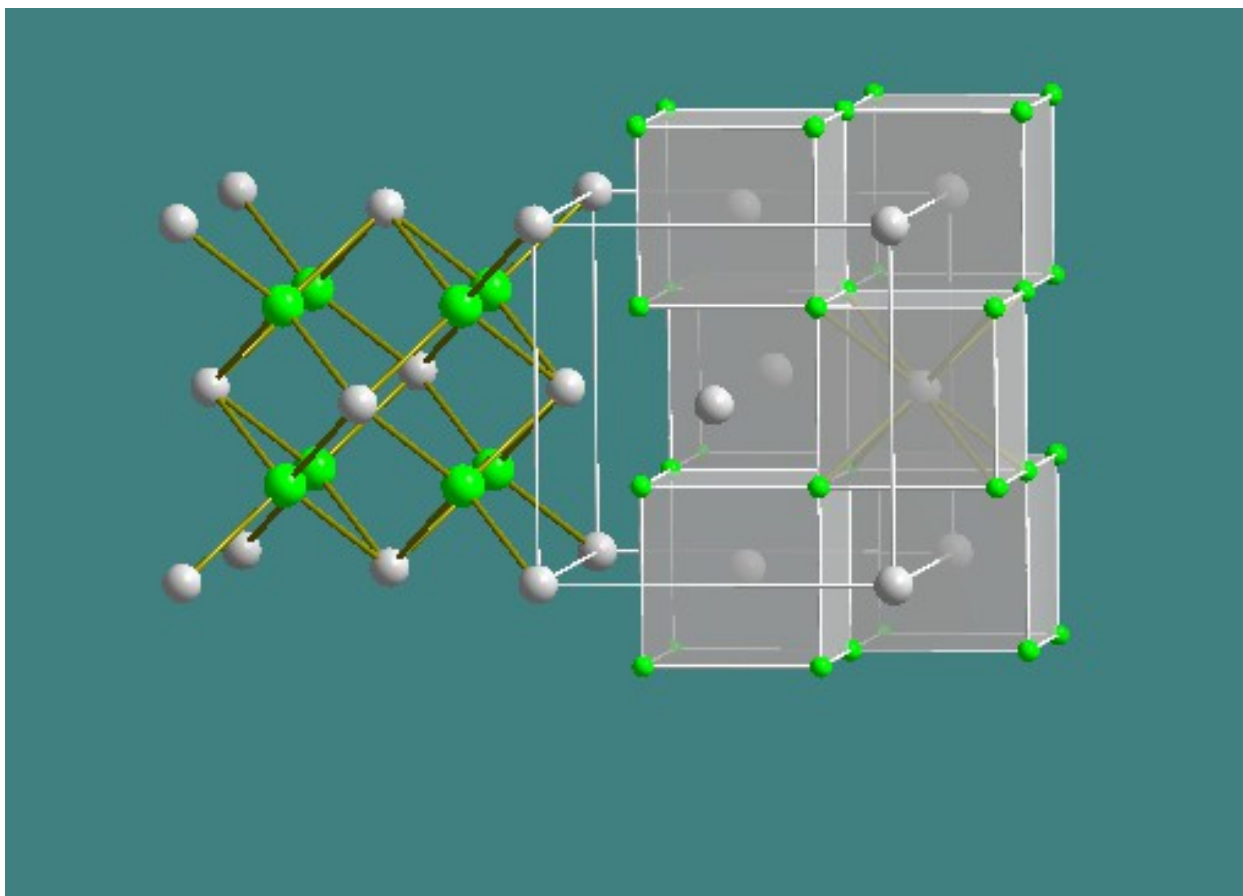

CaF_2 (fluorit) ali $A^{\text{cb}}X_2^{\text{sc}}$ struktura ($F 4/m -3 2/m = Fm3m = O_h^5$)

Kadar razmerje RA/RX preseže 0.73 je najugodnejša koordinacija 8 X atomov okoli A atoma.

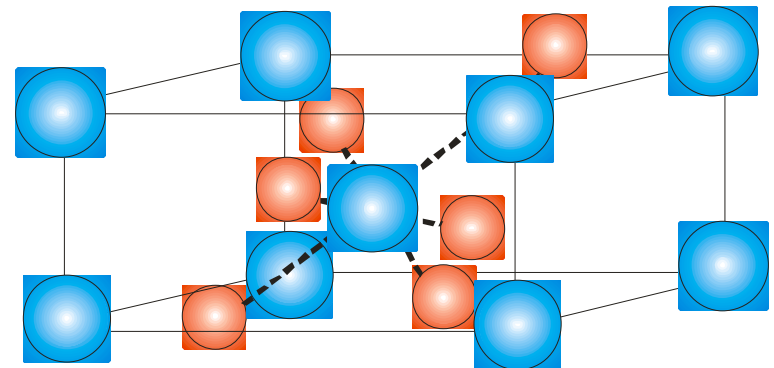
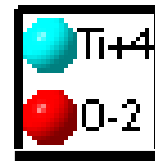
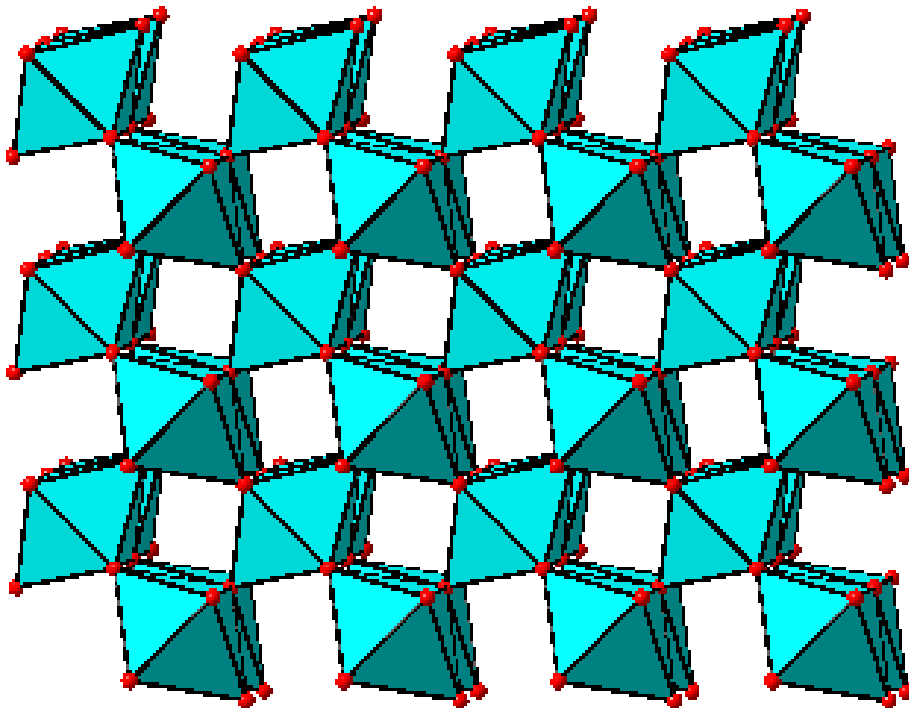
AX_2 struktura v tem primeru je podobna CsCl strukturi, le da ima le vsaka druga kocka preprostega kubičnega zloga v svojem središču kation.

TiO₂ (rutil) struktura (P 4₂/m 2₁/n 2/m = P4₂/mnm = D_{4h}¹⁴)

V primeru **razmerja radijev med 0.73 in 0.41** lahko spojina AX₂ privzame strukturo rutila, v kateri so A (Ti⁴⁺) ioni oktaedrično koordinirani s šestimi X (O²⁻) ioni.

Struktura je tetragonalna, Ti ioni zasedajo oglišča in središče osnovne celice, šest kisikov je oktaedrično koordiniranih okoli enega Ti in vsak kisikov ion tvori vezi s tremi Ti ioni.

Izotrukturnost

Spojini katerih atomi so tvorijo enako kristalno strukturo imenujemo *izostrukturni*. (n.pr.: TiO_2 , MnO_2 , PbO_2 , WO_2 , VO_2 ,.....)

izostrukturen = izotipen = izomorfen

STRUKTURE TIP A₂X

Pri gostem zlogu X ionov bi bila lahko struktura A₂X tipa A₂^tX^c (F 4/m -3 2/m) ali A₂^tX^h (P 6₃/m 2/m 2/c), v katerih so vse tetraedrske intersticije v celoti zapolnjene z A ioni. V strukturi A₂^tX^h bi prišlo do delitve ploskev med koordinacijskimi tetraedri, zato taka struktura v teoriji ni mogoča v praksi pa ne opažena. V strukturi A₂^tX^c koordinacijski tetraedri delijo le robove in jo pogosto zasledimo v ionskih kristalih (Li_2O , Li_2S , Na_2O).

Antistrukturnost

Strukture, ki so si nasprotne v smislu da **mesta, ki jih v eni strukturi zasedajo kationi v drugi pripadajo anioni in obratno** imenujemo antistrukture ali antitipe.

Struktura $A_2^tX^c$ je antifuoritna.

STRUKTURE TIPA A_2X_3

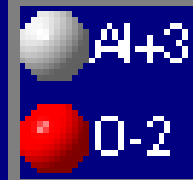
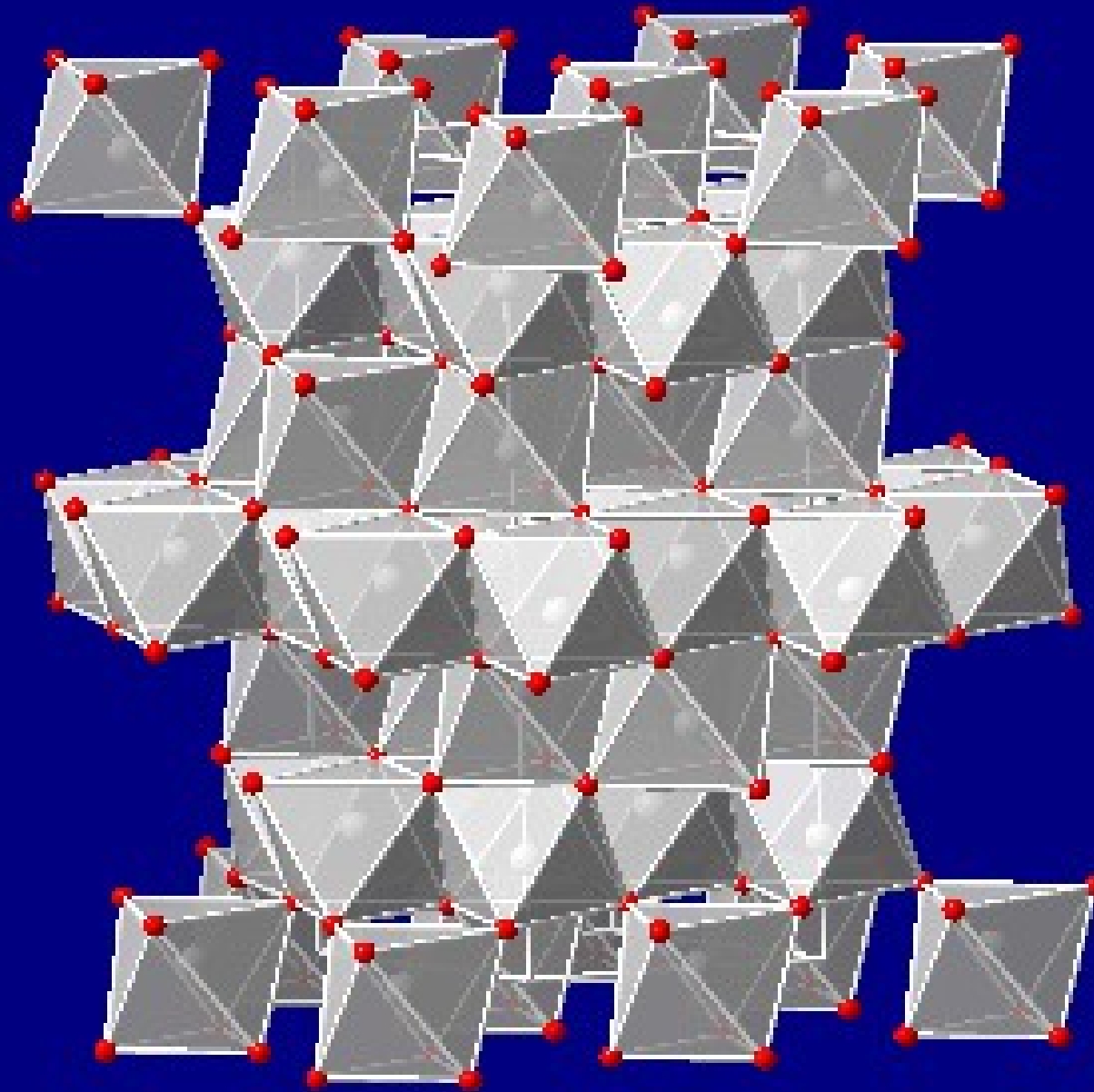
Al_2O_3 (korund) struktura ($R-3 2/c = R-3c = D_{3d}^6$)

Kisikovi ioni v korundovi strukturi so v približnem heksagonalnem gostem zlogu. Aluminijski ioni zapolnjujejo dve tretjini oktaedrskih intersticij.

Izostrukturni minerali: Fe_2O_3 (hematit), Cr_2O_3 (eskolait), V_2O_3 (karelianit),

Ti_2O_3 , Rh_2O_3 , Ga_2O_3 .

STRUKTURA KORUNDA

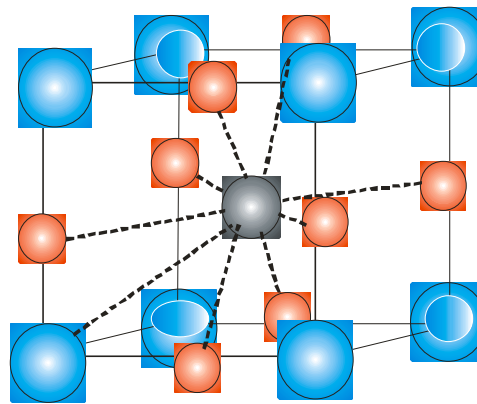
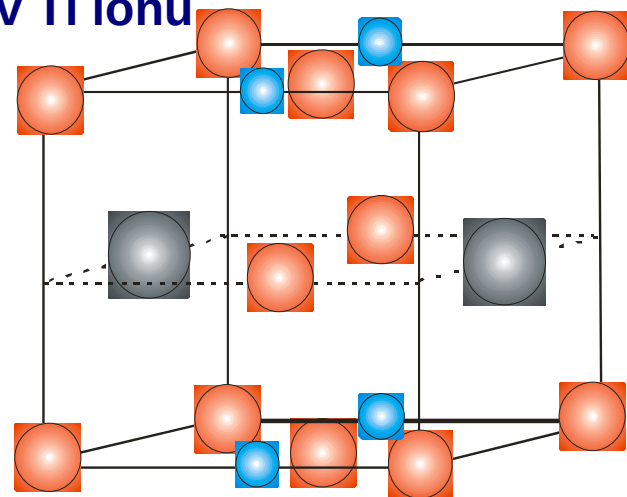
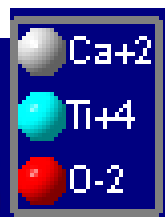
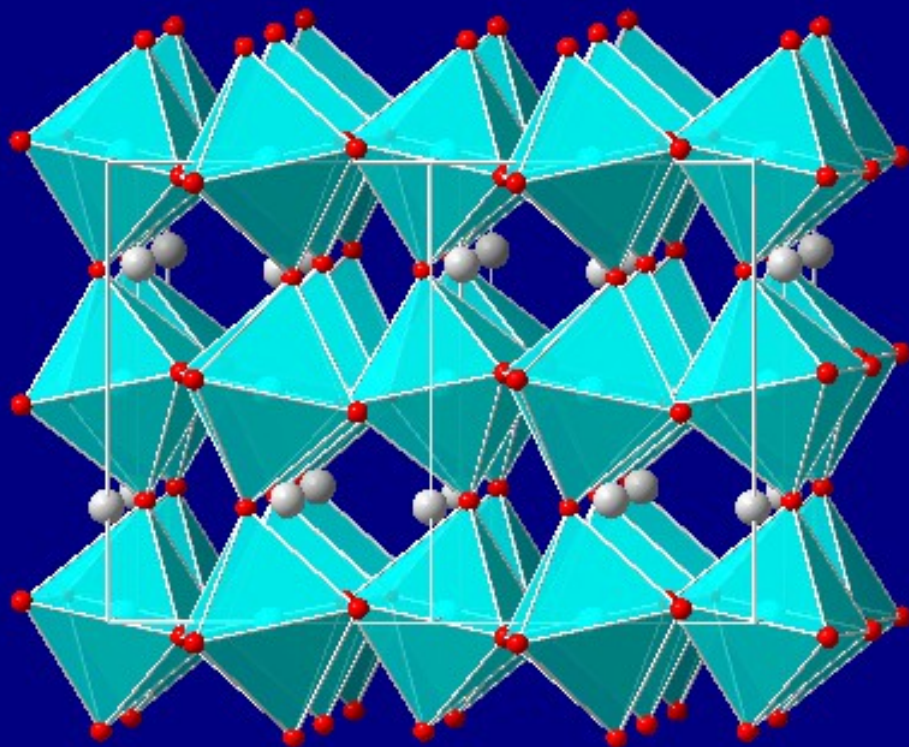
STRUKTURE TIPA $A_mB_nX_z$ (A,B - kovini, X - nekovina)

CaTiO_3 (perovskit) struktura ($P 2_1/c 2_1/m 2_1/n = Pcmn = D_{2h}^{16}$)

Strukturo perovskita v prvem približku gradijo **kisikovi ioni v kubičnem gostem zlogu**, vendar **1/4 teh ionov nadomeščajo kalcijevi ioni**.

Titanovi ioni zasedajo 1/4 oktaedrskih intersticij, a le tiste ki ne mejijo na Ca ione.

Izhodišče osnovne celice je običajno postavljeno v Ti ionu

$$R_o + R_{Ca} = t * 1.414 (R_o + R_{Ti})$$

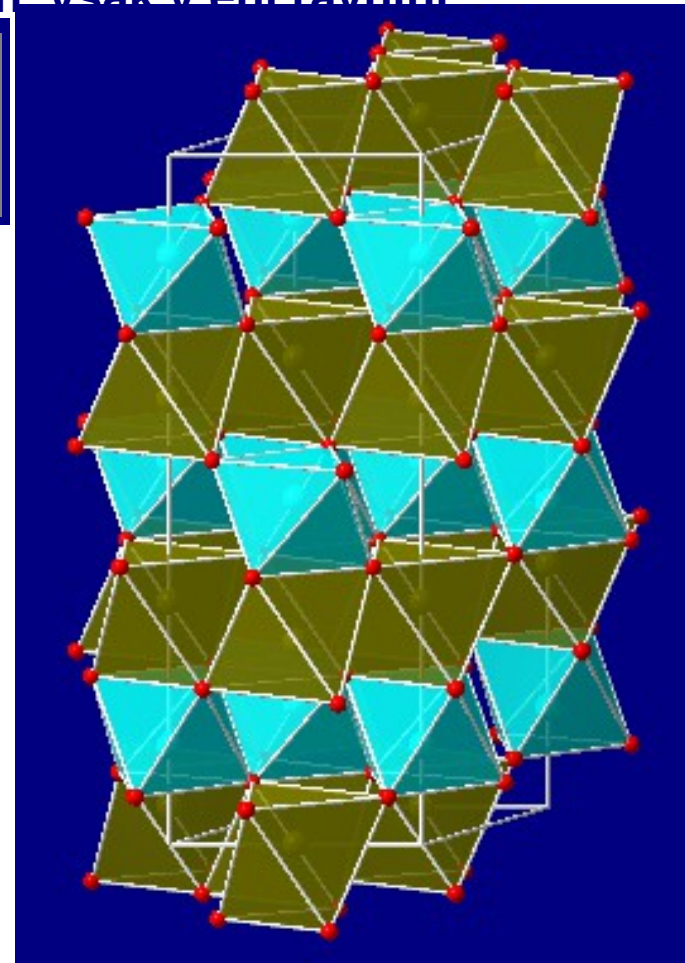
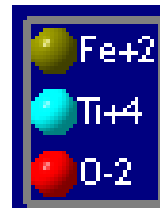
t - faktor tolerance
(0.8 - 1.0)

FeTiO₃ (ilmenit) struktura ($R\bar{3} = C_{3i}^2$)

ABX₃ spojine s faktorjem tolerance pod 0.75 zavzamejo ilmenitovo strukturo.

Struktura je podobna korundovi, le da namesto aluminija oktaedrska intersticijska mesta zasedata železo in titan, vsak v eni ravnini

Primeri: MgTiO₃, MnTiO₃, ...

Spinelova AB_2O_4 struktura ($F 4_1/d -3 2/m = Fd3m = O_h^7$)

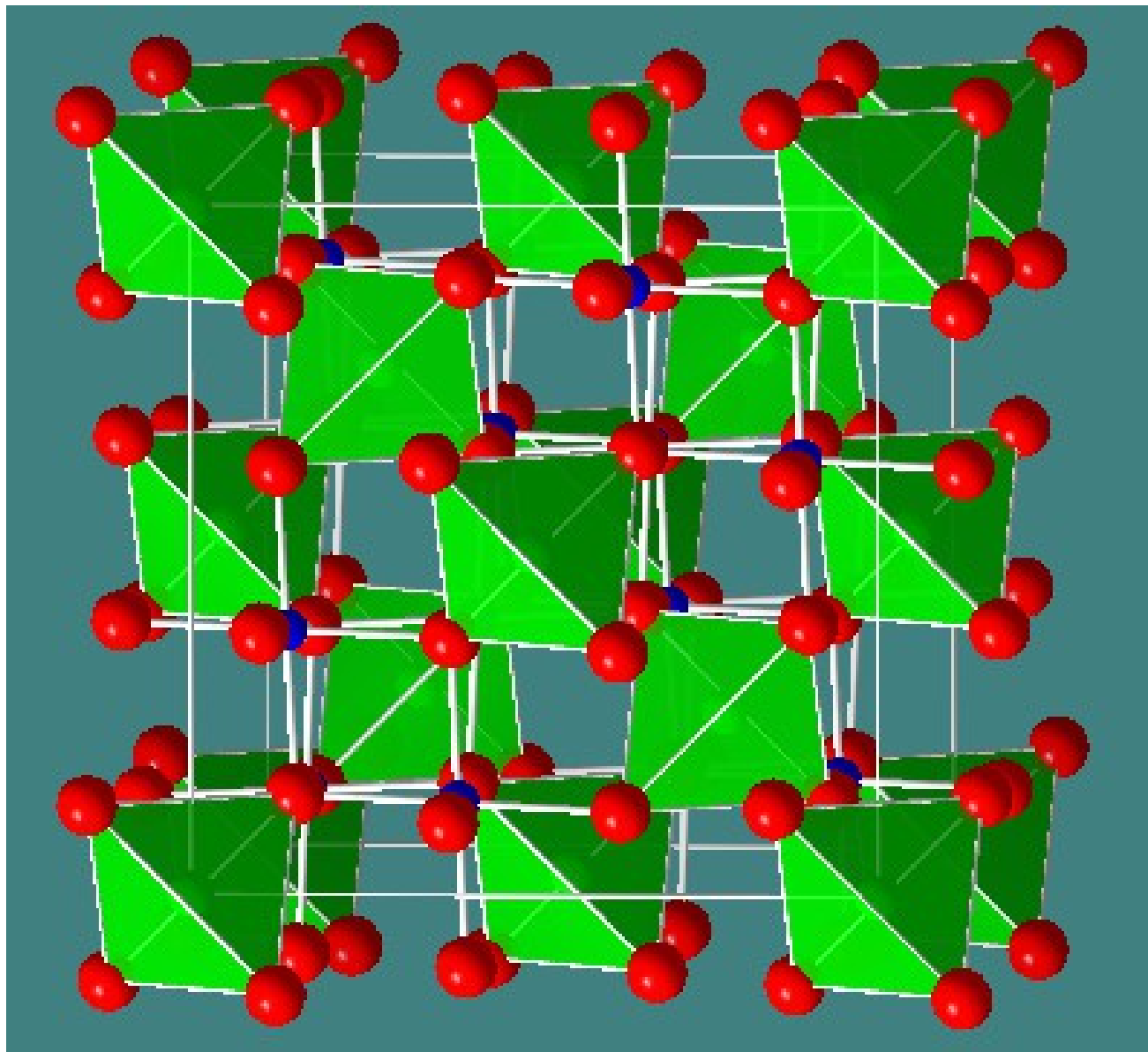
Spinelovo strukturo sestavljajo **kisikovi ioni v kubičnem gostem zlogu s kovinskimi kationi ki zasedajo 1/8 tetraedrskih in 1/2 oktaedrskih intersticij.** V *normalnih spinelih* tetraedrska mesta zasedajo **divalentni ioni, oktaedrska pa trivalentni.** Generalna formula je: $A^tB_2^oO_4^c$ in osnovna celica vsebuje 32 kisikovih, 8 A in 16 B atomov. V *inverznih spinelih* **divalentni ioni A zamenjajo prostore z 1/2 ionov B.** Njihova splošna formula je $B^t[AB]^oO_4^c$.

Primeri normalnih spinelov: $MgAl_2O_4$ (spinel), $Fe^{2+}Al_2O_4$ (hercynit), $ZnAl_2O_4$ (gahnite), $MnAl_2O_4$ (galaksit), $Fe^{2+}Cr_2O_4$ (kromit), $MnFe^{3+}_2O_4$ (jakobsit), ...

Primeri inverznih spinelov: $[Fe^{3+}]^t[MgFe^{3+}]^oO_4^c$ (magnezioferit), $[Fe^{3+}]^t[Fe^{2+}Fe^{3+}]^oO_4^c$ (magnetit),.....

STRUKTURA SPINELA

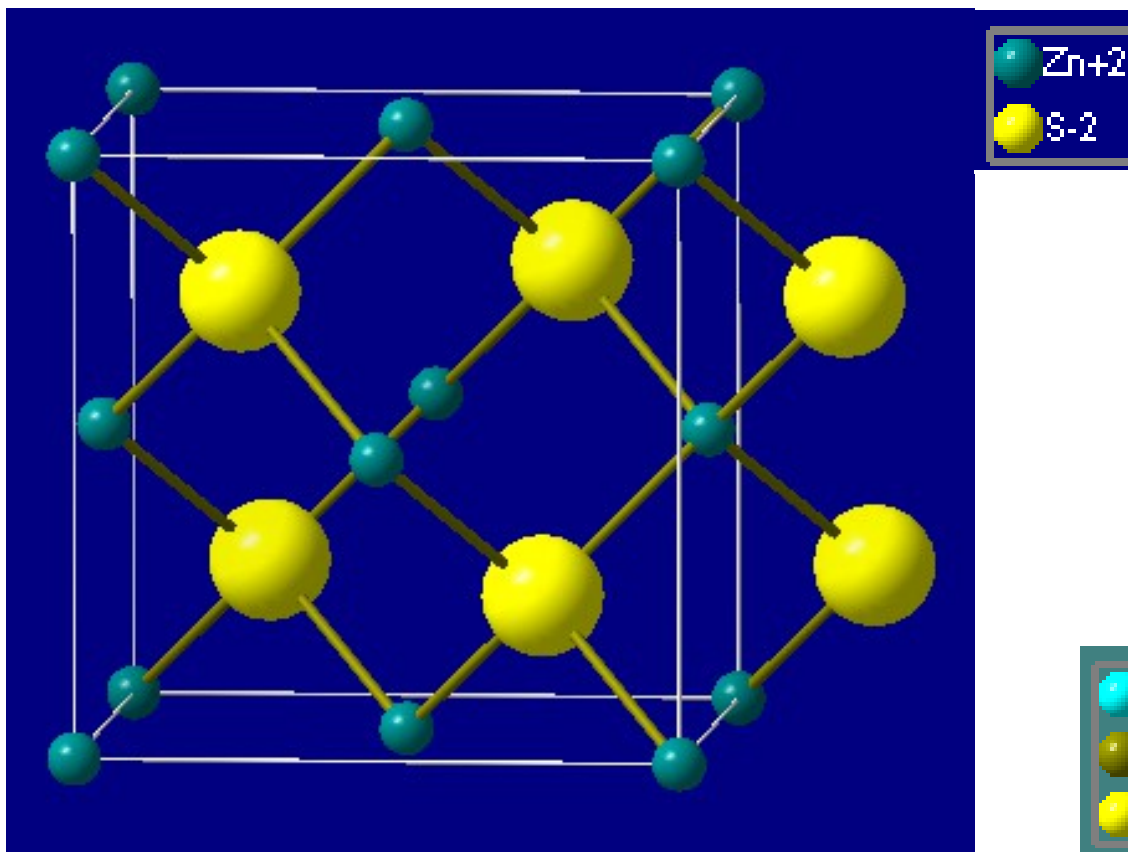

- Mg+2
- Al+3
- O-2

Izpeljane strukture

so strukture, ki so povezane z osnovno strukturo tako, da je eden od simetrijskih elementov spremenjen (ravnina simetrije → drsna ravnina simetrije, os simetrije → vijačna os simetrije) ali v celoti umaknjen, ali (substitucijske strukture) je element v strukturi zamenjan z dvema ali več drugimi elementi (primer: sfalerit (Zn) - halkopirit (Cu, Fe)).

SFALERIT

HALKOPIRIT

